
Sanja SARNAVKA

JE LI *OTVORENO*
ZATVORENO
ZA RODNU
RAVNOPRAVNOST?

U nešto izmijenjenom obliku rad je objavljen u knjizi: Sanja Sarnavka, *Put do vlastitog pogleda. Kako čitati, slušati, razumjeti medijske tekstove i medijsku kulturu* (drugo izmijenjeno izdanje), Zagreb, B.a.B.e., 2010.

Analizom sadržaja četrnaest emisija *Otvoreno*,¹ emitiranih u travnju i svibnju 2010.,² pokušat ću utvrditi koliko su u toj emisiji, koja se realizira unutar Informativnog programa HTV-a, prisutna pitanja rodne ravnopravnosti, bilo izborom tema bilo prisutnošću žena kao sugovornica. Polazište je kritička analiza diskursa koja interdisciplinarno prilazi proučavanju, razumijevajući jezik kao oblik društvene prakse i usredotočujući se na načine na koje se tekstovima reproducira (i time učvršćuje) društvena i politička dominacija. Moć se razumije kao asimetrija među sudionicima u diskursnim događanjima i kao nejednaka sposobnost kontroliranja kako se tekstovi proizvode, distribuiraju i konzumiraju u specifičnim društveno-kulturnim kontekstima (Fairclough, 1995.). Niz svojstava teksta izučava se kao potencijalno ideologijski, uključujući karakteristike rječnika, metafora, načina vođenja razgovora, konvencije ophođenja i slično.

Emisiju *Otvoreno* biram jer je ravnomjerno naizmjenice uređuju muškarac i žena. Usporedit ću i ispitati stoga postoji li razlika u uređivačkom pristupu i odnosu prema ženama te pitanju rodne ravnopravnosti kad emisije uređuje muškarac u odnosu na ženu urednicu. Na osnovi provedene analize, s motrišta feministkinje, utvrdit ću da li emisija *Otvoreno* promiče, poriče ili je posve indiferentna prema oživotvorenju koncepta rodne ravnopravnosti.

1 Ukupno trajanje 14 emisija je 14 sati, 10 minuta i 58 sekundi.

2 Budući da je HRT, unatoč činjenici što se financira najvećim dijelom novcem koji izdvajaju građani/ke RH (pristojbe, državni proračun) i podatku kako će materijal biti korišten isključivo za analizu i pisanje rada, tražio plaćanje presnimavanja, morala sam odustati od prvotne namjere analiziranja svih emisija emitiranih tijekom ožujka, mjeseca koji je prethodio danu kad sam pozvana na sudjelovanje u radu konferencije. Apsurd je to veći što se na internetskim stranicama HTV-a, među emisijama na zahtjev, uvijek nalazi pet recentno emitiranih emisija. Nakon ponude kojom se zahtijevalo plaćanje 8050,00 kuna za snimke emisija emitiranih u ožujku, počela sam skidati emisije izravno s internetskih stranica.

Iako brojna pitanja tište autoricu ovog teksta i čine je nesigurnom u iskazivanju nedvojbenih stavova o tome što se treba razumjeti pod spolnom/rodnom ravnopravnošću, u ovom ih tekstu neću otvarati. Neću stoga propitivati i opredjeljivati se između pojmova rod i spol, jer analiza zakonske regulative ionako pokazuje rigidnost u održavanju ideala, kako to kaže Judith Butler, “rodnog biformizma kao preduvjeta za ljudski razvoj” premda postoje i žive ljudi na stjecištima te binarne relacije (Butler, 2004., 59).

ZAKONSKA REGULATIVA

Nedvojbeno je činjenica da hrvatsko zakonodavstvo ističe važnost rodne/spolne ravnopravnosti – Ustavom je ravnopravnost spolova uvrštena u članku 3. među najviše vrednote, dok je Zakonom o ravnopravnosti spolova utvrđena formalna odlučnost države da ne dopusti nejednakost, odnosno diskriminaciju na osnovi spola. Zakon o ravnopravnosti spolova (NN 82/08) pak člankom 16. među ostalim propisuje: “(1) Mediji će kroz programske koncepte promicati razvoj svijesti o ravnopravnosti žena i muškaraca”. Hrvatska televizija (HTV), kao dio javnoga medijskog servisa, kako to zakonska regulativa određuje, trebala bi se striktno pridržavati nekih standarda, kao što je to, recimo, “...pridonosenje poštivanju i promicanju temeljnih ljudskih prava i sloboda, demokratskih vrednota...” (članak 6., Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji, NN 137/10). Usto se u nekoliko članaka istog zakona navodi zabrana diskriminacije, među ostalim na osnovi spola. U Zakonu o medijima (NN 59/04) među općim načelima, u članku 3. (stavak 4.) zabranjeno je “prenošenjem programskih sadržaja u medijima poticati ili veličati nacionalnu, rasnu, vjersku, spolnu ili drugu neravnopravnost ili neravnopravnost na temelju spolne orijentacije, kao i ideološke i državne tvorevine nastale na takvim osnovama, te izazivati nacionalno, rasno, vjersko, spolno ili drugo neprijateljstvo ili nesnošljivost, neprijateljstvo ili nesnošljivost na temelju spolne orijentacije...”.

Odnos zakonske i društvene stvarnosti posve je drugo pitanje. Uvidom u nekoliko emisija *Otvoreno* može se ocijeniti postoji li uopće na mikrorazini svijest o nužnosti provođenja politika koje su kreirane na makrorazini države, odnosno kakav je *de facto* odnos prema rodnoj ravnopravnosti, koja je *de iure* neupitna.

Otvoreno je jedna od emisija Informativnog programa Hrvatske televizije. Žanrovski bi ga bilo najbliže definirati kao *talk show*, odnosno televizijsku formu s utvrđenim konvencijama: jedna ili više osoba raspravlja o određenoj temi koju određuje voditelj/ica; pozivaju se osobe koje su stručnjaci/kinje ili imaju veliko iskustvo vezano uz temu o kojoj se govori; često se preuzimaju izravni telefonski pozivi kojima se gledateljstvo izravno uključuje u raspravu ili su gledatelji/ce u studiju i katkad mogu postavljati pitanja ili komentirati. Žanr pritom nije shvaćen kao rigidna struktura u kojoj razlikujemo sve ili neke obavezne elemente što se javljaju određenim redom jer su oni često nepredvidljivi i heterogeni (Threagold, 1988.). Velike su razlike postojale unutar tog žanra u vrijeme kad nije moglo biti nikakve sličnosti i veze među političkim i zabavnim redakcijama i programima, no te su granice sve fluidnije. Sretan spoj jest *infotainment*, jer danas nas sve mora zabavljati, pa tako i važne informacije i vijesti.

Otvoreno se emitira od ponedjeljka do četvrtka u kasnijem večernjem terminu: emisija počinje uglavnom u rasponu od 22.30 do 23.30, ali ne traje uvijek jednako dugo³ jer se mora prilagoditi ostalom dnevnom programu. Pomičnost i relativna rastezljivost trajanja emisije umanjuje joj važnost – iako dijelom informativnog programa, njoj se određuje vrijeme emitiranja tek nakon slaganja drugih segmenata dnevnog rasporeda, što bi za središnji *Dnevnik* bilo nezamislivo i nedopustivo. Ipak, da je integralni dio informativnog programa i na neki način produžetak *Dnevnika*, pokazuju nekoć stalne, a danas povremene najave u središnjim večernjim vijestima teme i sudionika ove kasnovečernje emisije. U *Otvorenom* se isto tako katkad poziva gledateljstvo da poslije završetka emisije ostane gledati noćne vijesti HTV-a. Spoj davanja i istodobnog oduzimanja važnosti vjerojatno je osigurao urednici/ku prostor slobode u kojem se može kretati od ozbiljnoga ka zabavnom, od važnoga ka banalnom, što je i potvrdila provedena analiza.

MOĆ MEDIJSKOG DISKURSA

Proučavanje medijskog diskursa uvijek vodi k analizi moći koju imaju tvorci medijskih sadržaja u kontroli proizvodnje i distribucije u odnosu na one koji će biti konzum-

3 U analiziranom uzorku emisije su trajale od 00:57:38 do 01:02:03 minute.

mentima. Možemo bez zadržke ustanoviti kako je njihova moć neusporedivo veća u odnosu na mnoštvo kojem namjenjuju svoje proizvode: od beskrajno mnogo stvari koje se dogode u jednom danu, povlašteni i izabrani obavljaju odabir događaja koje uobličavaju u priče i zatim ih prezentiraju kao važne i nezaobilazne. Njihova moć uvijek je ipak i relativna zbog postojanja niza čimbenika koji ograničavaju njihovu slobodu odabira – od profesionalnih standarda do ovisnosti o onima koji su u određenom okruženju nad njima. I jedno i drugo nužno je istražiti jer se okolnosti razlikuju od sredine do sredine i u različitim vremenskim odsječcima. Što jest važna vijest, a što nije, mijenja se gotovo iz dana u dan. Komercijalne televizije, koje moraju ostvariti profit pod svaku cijenu, stalno trče za senzacijama i *ekskluzivom* kako bi pridobile što šire gledateljstvo, istodobno snižavajući standarde o tome što se može zvati važnom viješću (ne otvarajući pritom procese demokratizacije osiguravanjem jednake dostupnosti “ulaska” u vijesti svim sudionicima u društvu). Od prvoga televizijskog prijenosa (krunidbe Georgea VI. koju je prenosio netom utemeljen BBC 1936. godine) do vijesti o Vlatki Pokos koja ne može ući u stan i uzeti svoju odjeću jer joj to priječi suprug Radeljak iznimno se mnogo toga promijenilo u sustavu vrijednosti i profesionalnim konvencijama kreiranja vijesti.

Hrvatska radiotelevizija dio je javnoga medijskog servisa koji bi trebao postojati zbog javnosti i za javnost. Financiran pristojbama što ih je obvezna platiti svaka osoba-građanin koja je kupila televizijski prijamnik, taj je servis zakonom obavezan nikoga ne diskriminirati. Za javni televizijski servis svi bi građani trebali biti jednako važni i svima bi trebalo biti omogućeno sudjelovanje. Profesionalni standardi, pogotovo priča o razlikovanju važnog od nevažnog, ostavljaju na raspolaganju golemu količinu moći kreatorima informativnog programa i oni se njome redovito koriste kad se propituje njihova odgovornost. Javni medijski servis morao bi prihvatiti definiciju prema kojoj su vijesti, kao dio građanskih prava, dužne pružiti faktografske informacije koje su nužne gledateljima/građanima da bi se mogli aktivno uključiti u društvena zbivanja (Fiske, 1987.).

S druge strane, činjenice govore da su vijesti roba koja se kupuje od međunarodnih ili domaćih novinskih agencija (često svjedočimo kako se ista vijest na gotovo identičan način našla na svim televizijama) i prodaje drugima ili pak osigurava bliskom povezanošću s važnim izvorima, odnosno vladom i svim državnim institucijama u kojima se donose značajne odluke te drugim akterima koji imaju

ekonomsku i društvenu moć. Bitna je pritom “svježina” vijesti – što novije, to vrednije – pa onda vrlo često svjedočimo “pravovremenosti bez razumijevanja i drami bez informacija”.⁴

Sanja Samavka
**Je li Otvoreno
zatvoreno
za rodnu
ravnopravnost?**

ANALIZA EMISIJA

U analiziranom uzorku kao urednici i voditelji smjenjuju se i ravnopravno su raspodijeljeni Hloverka Novak Srzić i Mislav Togonal (sedam prema sedam). Od špice emisije do njena završetka formalno se ne mogu identificirati nikakve moguće hijerarhijske razlike: najavna špica prikazuje ih u jednakom omjeru (zbog štednje je doduše u prvom dijelu ostala silueta prethodne voditeljice, što prepoznaju samo stalni i pažljivi gledatelji), snimani su u istom studiju – jednom riječju, oboje imaju jednake uvjete u kojima se pojavljuju i vode emisije.⁵

Poznavanje konteksta ipak dopušta tvrdnju da Hloverka Novak Srzić, kao urednica cijelog projekta u kojem sudjeluje od početka (s prekidima kad preuzima odgovornije dužnosti unutar HTV-a ili odlazi na komercijalnu televiziju), koja je pozvala Mislava Togonala kao zamjenu za prethodnog voditelja (Mislav Bago), godinama, stažem i društvenim utjecajem ima više moći u instituciji čiji su zaposlenici.

Svatko od njih ima slobodu birati suradnike/ce, pa tako u emisijama Hloverke Novak Srzić reportaže/priloške uređuje novinarka Ruža Ištuk, a kao suradnice se na odjavnoj špici navode Suzana Gotthardi-Pavlovsky, Jagoda

4 Citat kritičara koji je opisivao vijesti CNN-a na BBC2 22. siječnja 1991. prema David McQuin, Televizija, Clio, Beograd 2000.

5 Nemoguće je navesti sve osobe koje sudjeluju u realizaciji emisije jer se na nekim pozicijama često izmjenjuju; kad u emisiji netko govori iz drugog studija u Hrvatskoj, na odjavnoj se špici navodi i tehnička ekipa i sl. Stalna su imena: producent Informativnog programa Josip Krajina; scenograf Dragutin Broz; voditelj izvedbe scene Ivica Šuntiđ; dizajnerica svjetla Vesna Dubovćak; izrada špice Igor Lepćin; tehničko vodstvo Vanja Špoljarić; asistentice redatelja Ema Rakamarić i Zrinka Vilić; redatelji Željko Musić/Galen Matula (naizmjenice); v.d. glavnog urednika Informativnog programa Renato Kunić; uvijek rade 3 kamermana; šminka: 1 ili 2 žene, tonski.

Bastalić, Vesna Kolmanić i Helena Krmpotić (ukupno pet žena), dok za *Otvoreno* Mislava Togonala reportaže/priloge uvijek priprema Tomislav Kalousek (u svih sedam emisija emitirana je njegova reportaža); u tri termina priloge uređuje Martina Klaić, a u po jednom Jozo Čurić, Patricija Levak i Nika Marjanović Zulim. Stalna se razlika javlja u dvije pozicije koje postoje samo u emisijama Hloverke Novak Srzić: ona je urednica i voditeljica, kao što je Mislav Togonal urednik i voditelj, ali u njezinim emisijama uvijek se na odjavnoj špici navode i urednik Dražen Majić te stilistica Katarina Balogh. Urednička pozicija Dražena Majića svakako jest začudna jer su emisije koje uređuje Hloverka Novak Srzić jednostavnije forme u odnosu na one Mislava Togonala: u analiziranom uzorku svaka emisija Hloverke Novak Srzić ima isključivo jednu reportažu (u jednoj emisiji ni te jedne nema), dok *Otvoreno* Mislava Togonala u jednom terminu pokriva dvije, a u drugom čak tri teme; u svakoj su njegovoj emisiji barem dvije reportaže, vrlo su česta izravna javljanja inozemnih dopisnika HTV-a te u jednom terminu uključuje telefonske pozive gledatelja.

Prevagu ženskih suradnica novinarki na strani žene urednice treba zabilježiti, no iz nje se ne mogu izvući neki posebni zaključci (jesu li počele u isto vrijeme raditi na televiziji, kad su počele surađivati i sl. ili urednica radije surađuje sa ženama, otvoreno je pitanje), no postojanje stilistica samo u emisijama voditeljice i urednice Hloverke Novak Srzić dovodi nas izvjesno do uvriježenih očekivanja u razlikovanju prikaza “žene” i “muškarca”. Kodovi reprezentacije precizno su zadani i oboje ih se striktno pridržavaju – ozbiljan muški voditelj u ozbiljnoj informativnoj emisiji mora se pojaviti u “uniformi”: strogo krojeno odijelo, košulja bijele ili posve pastelne boje, decentna kravata, uredno ošišan, što ne zahtijeva posebne intervencije stilista; voditeljica i urednica svaki je put u drukčijoj dizajnerskoj odjeći, koja je katkad ekstravagantna (i sigurno izaziva komentare dijela gledateljstva), uvijek ima pomno uređenu frizuru i obilno je, ali decentno našminkana. Može se pretpostaviti da žena urednica zahtijeva plaćanje pozicije stilistica opravdavajući to važnošću izgleda žene u javnoj sferi.

Pozitivno je i primjereno javnoj televiziji da ne postoji dobna diskriminacija – dok na komercijalnim televizijama nema nijedne voditeljice blizu ili starije od četrdeset godina, javni televizijski servis ima nekoliko urednica koje vode svoje emisije, a starije su od pedeset godina.

Otvoreno je prije početka emitiranja predstavljeno kao emisija koja će birati iznimno važne, goruće teme, za koje je u *Dnevniku* predviđeno vrlo kratko vrijeme prezentacije, o kojima će raspravljati najbolji stručnjaci kako bi jav-

nost mogla zauzeti stav prema nekom važnom društvenom problemu ili fenomenu. Znači, urednica/ik *Otvorenog* ima moć među već selekcioniranim događajima koji su postali vijest odabrati onu društveno najvažniju i o njoj otvoriti raspravu u javnoj sferi kako bi građani mogli razumjeti problematiku i na osnovi dobivenih informacija izgraditi svoj odnos prema raspravljanom problemu.

U četrnaest emisija koje su bile predmetom analize govorilo se o sljedećim temama:

Hloverka Novak Srzić:

1. Promidžbeni turistički spot Republike Hrvatske – je li izbačeni kadar ženske stražnjice seksistički ili ne? (59 minuta i 32 sekunde)
2. Zakon o javnoj uporabi hrvatskog jezika (57 minuta i 38 sekundi)
3. Isprika predsjednika Josipovića izgovorena u Bosni i Hercegovini (1 sat, 10 minuta i 2 sekunde)
4. Racionalizacija zdravstva – reforma bolničkog sustava u Zagrebu (1 sat, 4 minute i 3 sekunde)
5. Sukobi sindikata (1 sat i 6 sekundi)
6. Antirecesijski program Vlade (58 minuta i 50 sekundi)
7. Izmjene Zakona o golfu (1 sat, 3 minute i 58 sekundi).

Mislav Togonal:

1. Objavljivanje Registra branitelja na internetskim stranicama (1 sat i 9 sekundi)
2. Zakon o zabrani pušenja u ugostiteljskim objektima (58 minuta i 32 sekunde)
3. A) Registar branitelja; B) Neisplata regresa i božićnica za javne i državne službenike – antirecesijske mjere Vlade (ukupno trajanje 1 sat, 2 minute i 3 sekunde)
4. A) Erupcija vulkana ispod ledenjaka Eyjafjallajökull na Islandu i obustava zrakoplovnih letova; B) Stanje pregovora Hrvatske i EU – telefonski razgovor s glavnim pregovaračem V. Drobničkom; C) Vladin program ekonomskog oporavka (ukupno 1 sat i 58 sekundi)
5. Pad kupovne moći hrvatskih građana – trgovački centri (59 minuta)
6. Može li se u Hrvatskoj dogoditi grčki sindrom – ekonomska kriza (53 minute i 36 sekundi)
7. A) Ustavne promjene; B) Utjecaj vulkanskih erupcija na klimatske promjene (ukupno 1 sat i 21 sekunda).

O (ne)važnosti pojedinih ili svih tema rijetko se može postići konsenzus, a za ocjenu njihove relevantnosti bilo bi važno znati što se sve u te dane dogodilo da bi se mogla dati barem činjenicama potkrijepljena, ma koliko subjektivna, ocjena. Prosuđujemo li ih prema važnosti u odnosu na društvenu zbilju Republike Hrvatske u tom razdoblju, vidljivo je da prednost pri odabiru imaju događaji koji izazivaju kontroverze, prema kojima se zauzimaju suprotstavljena stajališta iz kojih može proizići niz konflikata. Protuzakonito objavljivanje Registra branitelja i isprika predsjednika Josipovića u tom su smislu bile medijski najzahalnije teme jer postoji vrlo jasna podijeljenost (raspolovljenost čak) javnosti u Hrvatskoj. Ekonomska kriza, o kojoj se raspravlja u nekoliko emisija, svakako jest pitanje koje većina građana/ki označava kao najvažnije (u jednoj se emisiji govori da svaki dan 80 osoba ostaje bez posla, u drugoj se navodi brojka od 400 do 500). Mijenjanje Ustava trebalo bi biti iznimno važnom društvenom temom (ali nije); Zakon o zabrani pušenja izaziva tenzije dviju suprotstavljenih skupina (pušača i nepušača). Izbacivanje kadra sa ženskom stražnjicom u većine građana obaju spolova budi revolt jer ne razumiju zašto bi prikaz ženske stražnjice bio neprimjeren, a još više im nije jasno zašto se o tome toliko raspravlja kad ima puno važnijih tema koje ih se izravno tiču i utječu na njihov život. Neke su teme “specijalističke” jer se tiču samo pojedinih skupina – Zakon o javnoj uporabi jezika, izmjene Zakona o golf igralištima, utjecaj erupcija na klimu itd. Sigurno je da je medijski prezentirana stvarnost koju iščitavamo na osnovi emisija *Otvoreno* bitno sužena i drukčija od one koju su živjeli građani/ke Hrvatske jer su kriteriji odabira tema uvjetovani specifičnim razumijevanjem uloge medija.

Za nekoliko se emisije može reći da su kvalitetno pripremljene i odrađene te je izvjesno da su gledatelji/ce mogli puno jasnije razumjeti problematiku, dok su neke vrlo problematične kvalitete. Sigurno je da je razgovor o promjeni Ustava zahtijevao kudikamo više prostora i to s predstavnicima različitih društvenih skupina koje su predlagale amandmane i borile se za veću osjetljivost i poštovanje građanskih i drugih ljudskih prava, ali ta je tema vjerojatno ocijenjena kao medijski nezanimljiva, što se na javnom televizijskom servisu ne bi smjelo dogoditi. U Hrvatskoj je većina građana pravno gotovo nepismena, a trajno propuštanje obrazovnog i javnih medijskih servisa da to promijene produbljuje jaz između povlaštenih koji zakone kreiraju i koriste te onih koji zakone trpe.

Rodna ravnopravnost u analiziranim emisijama

Od 14 emisija jedna se trebala baviti rodnom ravnopravnošću (7,1%), ali je odabirom gostiju, početnim prilogom i načinom vođenja emisije po ne znam koji put propuštena prilika da se javnosti objasni što koncept spolne/rodne ravnopravnosti znači i kako se može realizirati. Umjesto razgovora o ravnopravnosti, vođen je niz monologa o turizmu, ženskoj ljepoti, filozofiji. Članica Odbora za ravnopravnost spolova dijelom priznaje da je izbačeni kadar iz promidžbenoga turističkog spota seksistički (ali odmah dodaje: *blago seksistički*), pa zatim prelazi u napad na predsjednicu Vlade koja je iz njoj neprijateljske stranke (SDP nasuprot HDZ-u). Ravnopravnost je pokazana samo pozivanjem jednakog broja osoba dvaju spolova – tri žene i tri muškarca (jedan sugovornik sudjeluje iz studija u Osijeku). Od priloga koji je emitiran na početku emisije evidentno je da urednica i voditeljica ne zna zašto bi kadar bio seksistički, a ne zna ni kako voditi raspravu, pa dopušta da sudionik književnik bez prekida govori 11 minuta iako je posve nejasno što zapravo želi reći (roman toka svijesti u kojem govornik najviše uživa jer očito voli slušati sebe dok govori i naviknut je da se njegove riječi pažljivo slušaju). Ne izlažući se riziku da otvoreno kaže kako je izbačeni kadar potpuno prihvatljiv jer žene jesu tu da bi ih se prije svega gledalo, on u više navrata upotrebljava riječi koje pažljivog slušatelja upućuju na jasan stav o temi koja je predmet rasprave – po njemu kadar prikazuje “ljupku guzu”, predsjednica Vlade napravila je “ljupki iskorak” itd. Sudionik redatelj izbjegava bilo što reći o izrezanom kadru i neravnopravnosti, već elaborira kako bi hrvatski turizam trebao izgledati. Samo sugovornik iz Osijeka jasno izražava svoje stavove i pokazuje da zna o čemu se razgovara, ali se kao teolog čvrsto drži i nekih dogmi koje proturječe suvremenom konceptu ravnopravnosti.

No, ne smije se izostaviti početni prilog, na osnovi kojega je već moglo biti jasno kako neće biti suvisle rasprave. U njemu novinarka intervjuira bivšega saborskog zastupnika koji u vrijeme emitiranja priloga više nema nikakvu funkciju niti je društveno značajan u bilo kojem području, ali će ga javnost pamtiiti po jednoj od najseksističijih izjava upućenih saborskoj kolegici: “Žena nije za mudraca, nego za madraca.” Zanimljivo je da je na internetskoj stranici HRT-a, na koju se stavljaju emisije nakon emitiranja i gdje se mogu gledati još neko vrijeme, izrezan dio izjave koji se mogao čuti za emitiranja i to možda zbog reakcija dijela gledatelja/ica, a zasigurno zbog intervencije “odozgo”. Naime, on u prilogu govori o predsjednici Vlade kao

o staroj ženi (“cura u jeseni života”), koja je ljubomorna na lijepe stražnjice mladih djevojaka, pa je samo zato što ne može pokazati svoju stražnjicu, dala izrezati sporni kadar. Kad bi se pitalo urednicu i voditeljicu zašto je upravo on pitan za mišljenje, vjerojatno bi rekla kako mediji moraju biti zanimljivi i polemični, pa je prirodno uzeti nekoga tko će izazvati burne reakcije suprotstavljenih strana. Kao potvrda korištenja seksa i seksualnih aluzija u prilogu se prikazuju isječci promidžbenih spotova dviju drugih zemalja – njih se izjednačuje s hrvatskim spotom iako se upravo u njima na posve drukčiji način predstavljaju dva spola. U prvom su i djevojka i mladići u kupaćim kostimima na plaži (dakle ravnopravno obnaženi i prikazani kao tijela koja su i ljudska bića s glavama i licima), dok je u drugom djevojka odjevena, a mladić nag i aluzije se odnose na muški spolni organ. Međutim, za novinarku i urednicu kadar hrvatskog spota u kojem se vidi samo srednji dio mladoga ženskog tijela bez glave, uz koji piše “ne prži predugo”, ima identičnu poruku kao i druga dva spota. Činjenica je da i novinarka, i urednica, kao i većina gostiju u studiju, kadar ne smatraju nimalo spornim i zapravo se podsmjehuju ozbiljnosti kojom su neke osobe na nj reagirale. Urednica je na koncu bila zadovoljna – *infotainment* pristup osigurao je gledanost emisije.

Štoviše, u sljedeće dvije emisije *Otvoreno*, s posve drugim temama, sudionici su spominjali emisiju o lijepoj stražnjici i tako je dio tijela mlade glumice koja ga je poklonila spotu ušao zapravo u povijest, a neravnopravnost spolova ostala nepropitanom. Autorica ovog teksta, koja je također bila jedna od gošći u studiju, u početku je, vidjevši prilog i ostale goste, odustala od ozbiljne rasprave jer je bilo očito da zapravo i nema s kim razgovarati (što su joj mnogi, valjda opravdano, zamjerali).

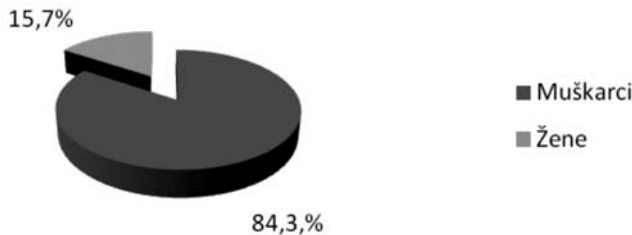
Odabir gostiju u analiziranim emisijama

Osim o odabiru tema, urednik/ica moraju odlučiti koga će pozvati u studio. Budući da nas prije svega zanima predstavljanje/*representation* ženskog spola/roda u medijima, najprije treba navesti podatak o njihovoj broju. Pritom se razlikuju gosti/gošće u studiju – jer je njima dan prostor da o zadanoj temi raspravljaju i njih se predstavlja kao stručnjake/inje koji će omogućiti da nam se sporna pitanja razjasne – od osoba koje govore u priložima/reportažama, koje dobivaju vrlo malo prostora i nemaju istu važnost. Dvije su iznimke ipak i među njima: predsjednik države i predsjednica Vlade. Njihove visoke pozicije ne dopuštaju

da budu jedni među odabranima u studiju, a u priložima se javljaju uvijek kad je neki njihov čin povod razgovoru u studiju.

U 14 emisija u raspravi u studiju ukupno su sudjelovale 83 osobe – 70 muškaraca i 13 žena. Nema emisije u kojoj u studiju nije bio nijedan muškarac, dok u pet emisija nije bilo nijedne žene sudionice (4 Mislava Togonala i 1 Hloverke Novak Srzić). Kada bi se uzelo u obzir da Togonal ima emisije s dvije ili tri teme, neprisutnosti žena kad je on urednik bilo bi još više. Žene nemaju predstavnicu kad se govori o registru branitelja, zračnom prometu, ekonomskoj situaciji (Grčka – Hrvatska), mjerama Vlade protiv recesije, padu kupovne moći i trgovačkim centrima, klimatskim promjenama. Osim u emisiji o izbacivanju kadra iz turističkog spota (mogućem seksizmu), kad su u studiju tri žene, u emisijama koje uređuje Hloverka Novak Srzić po dvije su žene u studiju kad se raspravlja o Zakonu o jeziku i izmjenama Zakona o golf igralištima, a u ostalima samo jedna predstavica ženskog spola/roda. U emisijama Mislava Togonala pojavljuje se isključivo po jedna žena u studiju. Pitanje je da li kao ukras ili prisila zbog brojnih do tada upućenih kritika HTV-u za rodnu neosviještenost, što i opet dokazuje kako na tom javnom medijskom servisu uopće ne razumiju što rodna ravnopravnost jest.

Gosti/gošće u studiju (ukupno)

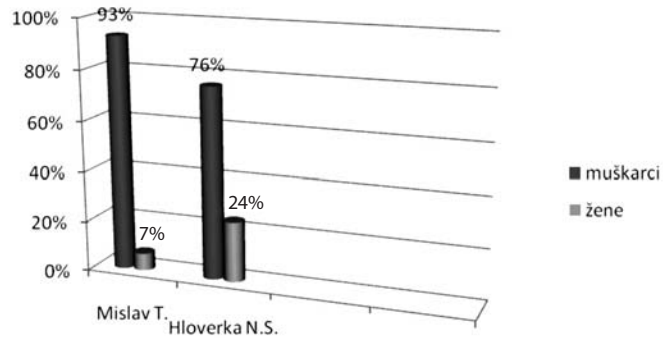
Evidentno je da žena urednica češće poziva žene da budu gošće u studiju, dok ih muškarac urednik zaboravlja ili dovodi samo po jednu gošću.

U kritičkoj analizi diskursa iznimno je važno identificirati koji sektori društva imaju predstavljene svoje pozicije u medijima. Iskustvo pokazuje da je pristup medijima najotvoreniji i osiguran osobama iz društveno dominantnih sektora – oni su iznad svega “povjerljivi i pouzdani izvori”, o njima ovisi uspjeh i ugled novinara/ki, i neupitni su glasovi autoriteta (Hartely, 1982., 111).

One koji sjede u studiju predstavlja na početku emisije dubok muški glas (*off*), dok kamera u krupnom planu prikazuje osobu koja uglavnom kimanjem glave pozdravlja publiku pred ekranima. U tom predstavljanju izgovara se

samo ime i prezime osobe bez navođenja ikakvih titula ili funkcija, što sve sudionike/ce čini potpuno ravnopravnima.

Gosti/gošće u studiju prema tome tko uređuje emisiju *Otvoreno*

Kada voditelj ili voditeljica postave pitanje i traže od osobe da na njega odgovori, na ekranu se pojavljuje potpis u kojem je uz ime i prezime i funkcija, a katkad i akademska titula. Taj je element vrlo problematičan jer ne postoji jedinstven kriterij kako se to radi. Evidentno se o tome što će pisati dogovara i sa sudionicima, ali je konačan dojam rezultat krajnje neprofesionalnosti i proizvoljnosti. Naime, za neke osobe uz ispisana imena stoje njihove cjelovite akademske titule, kao recimo prof. dr. sc. XY, a za druge, iako ih posjeduju, nema ničega. U profesionalnom diskursu koji ne diskriminira moralo bi postojati pravilo koje se obavezno primjenjuje u svim slučajevima. Širokom auditoriju koji o ljudima koji govore ne mora znati ništa (a često i ne zna) ispisana titula daje “težinu” i čini osobe većim autoritetima od onih uz čije ime nema akademskih atribucija. Nedosljednosti ima i pri potpisivanju funkcija/profesionalnih pozicija: za jednu osobu nije navedeno ništa, kod nekih piše samo ime institucije bez navođenja funkcije koju osoba obnaša, dok je svakako najzanimljiviji potpis ispod imena Miomira Žužula, koji sudjeluje u emisiji o ispriči predsjednika Josipovića 2010. godine, a u kojem piše “zamjenik ministra vanjskih poslova 1992. – 1993.”! Koji je kriterij primijenjen u tom slučaju, ostaje otvorenim pitanjem, na koje može odgovoriti samo urednica Hloverka Novak Srzić. Ocjenjujući popise funkcija, moglo bi se zaključiti kako je *Otvoreno* predsjednička emisija jer su uglavnom predsjednici nečega gosti koji sjede u studiju – osim jednog pravника, sindikate predstavljaju isključivo njihovi čelni ljudi; u ime svih profesionalnih udruga i opet govore čelne osobe. Visok rejting i utjecaj koji se emisiji pripisuje vidljiv je po učestalim gostovanjima ministara, saborskih zastupnika i savjetnika bilo pred-

sjednice Vlade bilo predsjednika države. U više emisija pozvani su i novinari/ke koji su se specijalizirali za određenu temu (zdravstvo, ekonomija). Uz predstavnike političkih elita koji zauzimaju važne funkcije bilo u izvršnoj bilo u zakonodavnoj vlasti, u emisijama su ipak povremeno gosti stručnjaci za pojedina područja. Tako je u emisiji o otkrivanju Registra branitelja gost stručnjak za računalnu sigurnost; kad se govori o zabrani pušenja, prisutan je liječnik; u raspravi o jeziku sudjeluje dvoje lingvista; za razgovor o isprici predsjednika Josipovića pozvani su povjesničar i profesor politologije; o zdravstvu razgovara pet različito pozicioniranih liječnika (od ministra zdravstva do predsjednika Hrvatskoga liječničkog sindikata); u emisijama o recesiji i Vladinu programu oporavka gostuju tri ekonomska analitičara; o klimi govore tri stručnjaka itd. Indikativno je da u emisiji o ravnopravnosti nema sociologa, antropologa ili psihologa, već se kao “stručnjake” pozvalo jednu književnicu i književnika te redatelja iz posve nepoznatih, a svakako ne profesionalnih razloga. Od žena prisutnih u raspravama u studiju dvije su saborske zastupnice, jedna novinarka, jedna književnica, jedna lingvistica/ravnateljica Instituta za hrvatski jezik, jedna pjevačica glazbene grupe, dvije predsjednice dvaju sindikata i pet članica ili čelnih osoba organizacija civilnog društva (B.a.B.e., GONG, Koalicija udruga u zdravstvu, Zelena akcija, Zelena Istra). Koliko one predstavljaju “glas naroda”, pitanje je koje treba zasebno istražiti. Zanimljivo je da među pozvanim ženama prevladavaju predstavnice organizacija civilnog društva, dok među muškim gostima potpunu prevlast imaju članovi političkih stranaka. Očito institucionalni diskurs civilnoga društva nije tako rigidan kao onaj političkih stranaka, pa u njemu žene lakše dolaze do glasa i bivaju osnažene za ravnopravno sudjelovanje u raspravama unutar javne sfere. Kad se političke stranke zovu na sudjelovanje, pokazala su istraživanja, vodstvo odlučuje tko će biti izabran da predstavlja pojedinu političku stranku. Žene očito nisu prečesto birane. S druge strane, evidentno je da na visokim državnim pozicijama ima kudikamo manje žena nego muškaraca.

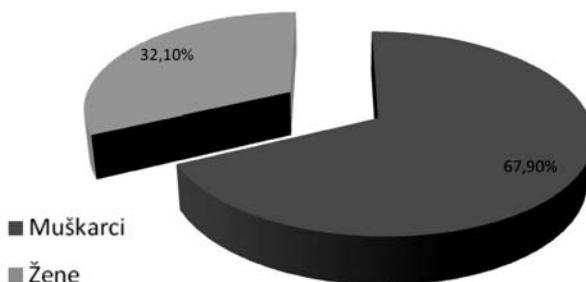
Prilozi

Integralni dio većine emisija (zapravo svih, osim jedne koju je uredila i vodila Hloverka Novak Srzić) prilozi su koje se emitira najčešće prije rasprave u studiju, a u slučaju emisija Mislava Togonala i usred razgovora ili pred sam kraj emitiranja.

Prilozi su, možemo sa sigurnošću reći, puno demokraciji i s obzirom na prisutnost žena, ali i predstavljanje

glasova vrlo različitih društvenih grupa. Od ukupno 106 osoba koje nešto kažu u prilogima, a potpisane su imenom i prezimenom, 72 su muškog (67,9%), a 34 ženskog (32,1%) roda.

Žene i muškarci u prilogima/reportažama

Brojčano žena ima dva i pol puta više nego u studiju – zašto neke od njih nisu pozvane na sudjelovanje kao stručnjakinje u studiju, čime bi bila “popravljen” postojeća bjelodana podzastupljenost jednog spola/roda, znaju samo urednik i urednica. Za razliku od samo visokopozicioniranih dužnosnika/ca i čelnih ljudi različitih organizacija koje gledamo i slušamo u studiju, u prilogima govore radnici i radnice, članovi sindikata, studenti i studentice i sl. Doduše, od žena koje se javljaju i govore u prilogima najčešće nalazimo predsjednicu Vlade (sedam puta), ali jednako tako čak šest predstavnica organizacija civilnog društva. I u tom će segmentu emisija biti manje članica političkih stranaka – četiri saborske zastupnice i jedna članica Vlade. Kao i u slučaju potpisivanja osoba koje govore, i u prilogima vlada prilična zbrka, pa tako uz ženu koja govori stoji “www.meto-info.hr”, a ispod imena druge “Garden Mall Dubrava” bez navođenja što ta osoba radi. U prilogima su tri žene navedene s akademskim titulama, uz ime jedne novinarkе titula prof. stoji na pogrešnome mjestu (ispred imena i prezimena), a uz ostale nema nikakvih podataka o stečenom stupnju obrazovanja.

Ista se stvar ponavlja i uz imena i prezimena muškaraca.

Ideologije se uobičajeno najlakše identificiraju u implicitnim pretpostavkama za koje se želi podrazumijevati kako ih ne treba propitivati – “pred-konstrukcija”, ono što se daje kao nešto što se samo po sebi podrazumijeva, što znamo iz prethodnih tekstova. Tekstovi su pak društvena mjesta u kojima se istodobno javljaju dva društvena procesa: spoznavanje i re-representacija svijeta te društvena interakcija.

Bilo bi zanimljivo provesti semiotičku analizu pojavnosti osoba koje su sudjelovale u raspravama u studiju – njihovu odjeću, način govora, držanje – jer se već “odokativnom” metodom (koja je vrlo neznanstvena i problematična) ipak može uočiti usuglašenost položaja koji osoba zauzima u društvu, autopercepcije, s odjećom i načinom na koji se uključuje u razgovor te stilom govorenja. Svi muški političari iz velikih stranaka (HDZ/SDP) u studiju su isključivo u odijelima, s kravatama, drže se nadmeno, govore oštro, a nerijetko i arogantno. S druge strane, znanstvenik kojem ne piše titula, ali se iz razgovora doznaje (a zna se i otprije) da je redoviti sveučilišni profesor s dva doktorata, izuzetno je neformalno odjeven i govori vrlo srdačno, jednostavnim rječnikom. No, ta će analiza biti predmetom nekoga drugog rada.

Što se tiče raznolikosti prikaza “žene”, može se reći da su one koje su sudjelovale u razgovorima u studiju različite dobi, izgleda, stavova i ponašanja, pa nema govora o stereotipiziranju. Iako ih je malo, vrlo su različite. Za razliku od većeg dijela medijskih sadržaja, ovdje prevladavaju žene zrele i starije dobi. Samo je jedna sudionica vrlo mlada.

Žene koje sudjeluju u razgovoru ne može se ocijeniti na isti način: neke su vrlo aktivne, znaju se izboriti za riječ, ne dopuštaju da ih se prekida, postavljaju pitanja i suprotstavljaju se odlučno; nekoliko žena ne bori se za riječ, ali vrlo suvereno iznose svoje stavove kad im se postavi pitanje. Zapravo, samo sugovornica u emisiji o reformi zdravstva jedva da je nešto rekla, i to prilično bojažljivo, ali je objasnila kako nema dovoljno informacija i zato ne može izreći jasan stav. Ostaje upitnim zašto je pozvana u emisiju i zbog čega je prihvatila poziv.

Uopće se može zaključiti da *Otvoreno* podcjenjuje mlade kao ozbiljne i relevantne sudionike/ice, što je blisko odnosu cijelog društva prema mladima – i na političkoj sceni iznimno je malo mladih osoba na važnijim funkcijama, u državnim institucijama na visokim položajima prevladavaju starije osobe, pa u tom smislu *Otvoreno* zbiljski odražava društvene odnose kakvi jesu. Hloverka Novak Srzić, koja kudikamo neformalnije vodi emisiju, mladog muškarca koji je doktor znanosti u jednom trenutku oslovljava imenom, pa ga spominje samo prezimenom, govori mu “ti”, dok starije osobe istog ranga oslovljava s “profesore” i “gospodine”.

Otvoreno je emisija koja ima važnu ulogu u informiranju građana o recentnim događanjima u društvu, ali svakako ni po čemu nije progresivna i zasigurno neće dovesti do nekih značajnih promjena i pomaka u bilo kojem pogledu. Urednici zadana i postojeća društvena pravila u cijelosti prihvaćaju. Ne propitujući postojeće odnose moći, oni ih svojim radom reproduciraju i učvršćuju. Postoje neke razlike u pristupu poslu koje mogu biti uvjetovane i godinama te iskustvom. Mislav Togonal je vrlo formalan, uglavnom vlada situacijom i pazi da svi dođu do riječi. Više truda ulaže u pripremu emisije jer ima više priloga, redovito uključuje inozemne dopisnike, često nudi dvije teme. Hloverka Novak Srzić posve slijedi trend tipičan za komercijalne medije, koje već 1978. Stuart Hall opisuje kao postupak “prevođenja službenih stavova u javni idiom, što informacije čini ‘pristupačnijima’ onima koji nisu prošli ‘inicijaciju’, ali ih ujedno opskrbljuje popularnim rječnikom i rezonancom, naturalizirajući ih do obzora razumijevanja različitih publika. Taj trend banalizacije i pojednostavljivanja zamjetan kod novinara, voditelja i sl. ujedno je posljedica pritiska da se vijesti učine robom koja se lakše prodaje kako bi se došlo do što većeg broja konzumenata, a time i do više reklama”. Ona je često vrlo neformalna, govori iz “ja” pozicije (“evo, moja plaća recimo... koliko ću ja dobivati...”), učestalo ponavlja kako se nešto mora objasniti gledateljima, kojima se često izravno obraća kao da dijele isti prostor i mogu razgovarati, intimizira se s nekim gostima itd. Mora se reći da ona ipak, iako ne razumije koncept ravnopravnosti, kudikamo češće ugošćuje žene u studiju.

I sada konačno treba odgovoriti na polazišno pitanje: dakle, *Otvoreno* nije posve zatvoreno prema rodnoj ravnopravnosti, ali sigurno neće, ako se nastavi ovako uređivati, imati značajnu ulogu u postizanju društvene promjene, odnosno “značajnog pomaka unutar društvenih struktura (promjena obrazaca društvene akcije i interakcija), uključujući posljedice i pojavnosti tih struktura” (Fairclough, 2003.). Kad bi i htjeli biti posve otvoreni prema tom konceptu, oni ga ne bi znali provesti jer ne razumiju njegovo značenje.

Da su formalizam ravnopravnosti (zakonodavstvo) i aktualnost nejednakosti hrvatska stvarnost, zorno potvrđuje i emisija *Otvoreno* – kad je uređuje Mislav Togonal u većoj mjeri nego kad je urednica Hloverka Novak Srzić.

A i zakonodavstvom se, uostalom, pogleda li se po-nnije cjelokupnost regulative, uglavnom potiče zaštita žena, a ne njihova emancipacija.

Sanja Samavka
**Je li *Otvoreno*
 zatvoreno
 za rodnu
 ravnopravnost?**

LITERATURA

- BUTLER, J. (2005.), *Raščinjavanje roda*, Sarajevo, Diskursi.
- CHIMOMBO, M. i ROSEBERRY, R. (1998.), *The Power of Discourse*, London, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- FAIRCLOUGH, N. (2001.), *Language and Power*, Harlow, Pearson Education Limited.
- FAIRCLOUGH, N. (2003.), *Discourse and Social Change*, Malden, Blackwell Publishing Inc.
- HALL, S., CRITCHER, C., JEFFERSON, T., CLARKE, J. i ROBERTS, B. (1978.) *Policing the Crisis*, London, Macmillan.
- KELLNER, D. (1995.), *Media Culture; Cultural Studies, Identity and Politics between the Modern and the Postmodern*, New York, Routledge.

MCQUIN, D. (2000.), *Televizija*, Beograd, Clio.

O'SULLIVAN, T., HARTLEY, J., SAUNDERS, D.,
MONTGOMERY, M. i FISKE, J. (2001.), *Key Concepts
in Communication and Cultural Studies*, London and New
York, Routledge.

THREAGOLD, T. (1988.), Towards a Social Theory of Genre.
The Southern Review, 21 (3): 215-243.